

BONDÁR Mária: A Rákosmente őskora

Területünk a Budai-hegység és a Gödöllői-dombvidék között terül el, az ún. Pesti síkságon. Földrajzi fekvéséből adódóan összekötő, közvetítő szerepe volt a Dunántúl és az Alföld között, valamint az északi részek, a Félvidék felé gyakorlatilag minden korszakban, emiatt itt a kultúrák keveredése, sokrétűsége követhető nyomon.

A múlt században, a régészet tudománnyá válásának idején, a tárgyak anyagáról nevezték el az őskor főbb korszakait, innen ered az őskőkor, újkőkor, rézkor, bronzkor, vaskor ma is használatos terminológiája. A legkorábbi idők népeit - írott források hiányában - még nem tudjuk nyelvük vagy etnikumuk alapján megnevezni, ezért - elsősorban az anyagi kultúra jól körülhatárolható ismérvei alapján - kultúrákat különböztetünk meg az őskor ezen időszakából. (A kultúra fogalmába természetesen beletartozik a kompakt terület, egyfajta gazdasági egység, egységes anyagi kultúra és a régészeti módszerekkel nehezen kutatható szellemi, vallási szféra is.) E kultúrák névadója vagy az első lelőhely (pl. Pécelről kapta nevét a késő rézkori péceli kultúra), vagy jellegzetes tárgy (pl. harangedények népe kultúrája), ritkábban különleges temetkezési szokás (gödörsíros népek kultúrája) volt.

Már a múlt században jelentős leletek kerültek elő e vidéken, s a nemzetközi régészeti kongresszushoz (1876) kapcsolódó kiállításon a Nemzeti Múzeum szép számmal tudott bemutatni a tágabb környékről származó leleteket. Az itt talált tárgyi emlékek a fővárosi múzeum (Budapesti Történeti Múzeum) létrejöttéig ugyanis a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek. A múlt századi magángyűjtői tevékenységet leszámítva (Závodszy István, kisszentmihályi jegyző) módszeres régészeti kutatások nem voltak a Rákos-patak környékén. Az ismertté vált leletek építkezések, kisebb földmunkák során kerültek elő. Hasonló a helyzet napjainkban is, azzal a különbséggel, hogy a Pest megyében - jelenleg a volt aszódi és gödöllői járás területén - végzett régészeti topográfia szisztematikus munkái és a szomszédos területeken az M0-as autópálya építésével kapcsolatos, évek óta folyó nagy leletmentések eredményeinek ismeretében sokkal több információval rendelkezünk a Pesti síkságról is, mint korábban.

* * *

Az évmilliók során végbement geológiai és éghajlati változásokkal párhuzamosan földrészünkön fokozatosan kialakult az élővilág s benne az ember is. Az ún. negyedidőszak vagy pleisztocén idején jelennek meg a Földön az első emberhez hasonló lények mintegy 4-5 millió évvel ezelőtt, amint ezt az afrikai Olduvaitól Pekingig a világ különböző pontjain, köztük a magyarországi Vértesszőlősen talált homonida leletek bizonyítják. A maihoz már nagy mértékben hasonló értelmes ember, az ún. Homo sapiens mintegy 35 ezer évvel ezelőtt tűnt fel Európában.

Pest megyéből a *paleolitikum* (őskőkor) különböző időszakából több lelőhely is ismert, pl. Csobánka-Kiskevélyi barlang, Szob, Zebegény, Nagymaros, Nógrádverőce, Sződliget (GÁBORI 1958, 12, 14-15; MRT 7, 368; MRT 9, 570) Érd (GÁBORI CSÁNK 1968), Budapest több kerületében, pl. Farkasréten (G. Csánk V. RégFüz Ser I. 38 (1985), 6) tártak fel paleolitik telepmaradványokat. Jelen ismereteink szerint a Rákos-patak mentén vagy tágabb kör-

zetében nem került elő őskőkori lelőhely, amely természetesen nem azt jelenti, hogy ebben a korai korszakban nem élt ember e településre mindenképpen alkalmas vidéken, inkább azt jelzi, hogy nagyon nehéz megtalálni ezeket a síkvidéki telepmaradványokat.

Hasonló a helyzet az őskorból az újkőkorba való átmeneti korszak idején, a *mezolitikumban* is. A földrajzilag legközelebbi lelőhelyek ebből a korszakból Sződligeten (MRT 9, 458-459) és Honton találhatók (NAGY 1973, 45).

A korábbi gyűjtögető-vadászó-vándorló életmódot gyökeresen megváltoztatta az ún. neolitikum (KALICZ-RACZKY 1977), amelynek során az ember fokozatosan áttért a földművelésre, a tudatos növénytermesztésre, a kezdeti véletlenül befogott állatok tartását lassacskán felváltotta a minőségi ugrást jelentő állattenyésztés és a mindezekkel szükségszerűen együtt járó letelepült, egy helyben lakó közösség, a falvak létrejötte.

Az általános felfogás szerint a Kárpát-medencébe délről, Kis-Ázsiából a Balkánon át vándoroltak a legkorábbi *újkőkori néptöredékek*, akik a Kárpát-medence déli területein, elsősorban a Körösök mentén telepedtek le, s innen kapták nevüket is (Körös kultúra). E műveltség katalizálta a vele területileg érintkező, helyi népesség gazdasági-társadalmi átalakulását, amelynek eredményeként - immáron nagy területen - egységes anyagi kultúra alakult ki először az Alföldön, majd a Dunántúlon és az északi régiókban is, az ún. *vonaldíszes edények kultúrája*. E korszak emberei irtásos-égetéses módszerrel tették földművelésre alkalmassá az erdős területeket. A kimerült termőföldet pihentették, s újabbakat tettek használatóvá. Életmódjukból következően 15-20 évenként egy kicsit tovább vándoroltak, majd újabb idő elteltével körforgásszerűen visszatértek a legkorábban hasznosított földterületre. Hosszú, 20-40 m x 5-8 m-es házakban laktak, halottaikat a telepen temették el, oldalukra fektetve, felhúzott lábakkal, behajlított karral ún. zsugorított helyzetben. Edényeik jellemzője a különböző motívumokat kirajzoló, bekarcolt vonaldísz. Területünk a dunántúli régióhoz tartozott, így itt az ún. dunántúli vonaldíszes kerámia emlékei találhatók meg. Hosszú, több száz éves békés életük során természetesen változott életmódjuk és társadalmuk is, amelyhez külső hatások, kereskedelmi kapcsolatok, más népekkel való találkozások stb. is hozzájárultak. Ennek eredményeként a kezdetben egységes anyagi kultúrájú vonaldíszes tömb kisebb, területileg jól körülhatárolható csoportokká alakult át, amely elsősorban a kerámián követhető nyomon (kottafejes és zselizi kerámia). A zselizi kultúra leletei a kerülethez közeli Pécelen (PATAY 1958, 17) Vecsésen, Menden és Gyömrőn kerültek elő (TARI 1986, 28), de leleteik megtalálhatók Budapest több pontján is, így Békásmegyeren, a Tabánban, Nagytétényben (NAGY 1973, 48-49).

A vonaldíszes ősökre visszavezethető csoportokból a neolitikum végén, újabb délről jövő impulzusok hatására, ismét nagyobb területen - a Dunántúlon és attól É-ra, valamint Ny-ra - egységesnek mondható anyagi kultúra jött létre, amelyet a névadó Tolna megyei lelőhelyről lengyeli kultúrának nevez a kutatás. Területünk és tágabb körzete ebben az időszakban is kulturálisan a Dunántúlhoz kapcsolódik. Itt is megtelepült a lengyeli kultúra népe. Településeik képe nem nagyon különbözik a korábbi időszakétól, temetkezéseikben viszont jelentős változások figyelhetők meg. Halottaikat még a telepen, de már a telep egy elkülönített részén temették el. Az elhunytakat zsugorított helyzetben, nemek szerint megkülönböztetve jobb- vagy baloldalukra fektették. Edénykészletükben új formák tűnnek fel, s jellemző a fehér, a vörös és a fekete geometrikus festés a kerámián. Egyik legnagyobb telepük a Pest megyei Aszódon került elő (KALICZ 1985).

A *lengyeli kultúra* életének egy része átvezet a *rézkorba*. Késői szakaszának leleteit Budapest területéről ma még nem ismerjük, de Pest megyében már előkerültek ilyen emlékek (MRT 7, 368; MRT 9, 570-571).

A középső rézkorban a Felvidékhez és az Alföldhöz kapcsolódik a terület, amely a *bodrogkeresztúri kultúra* sajátos, csak Budapest környékére jellemző leleteivel és a *ludanicei csoport* tárgyi emlékeinek előfordulásával illusztrálható. Mindkettőnél jellegzetes edény az ún. tejesköcsög és a balkáni eredetű, kétfülű serleg, az ún. depas

amphikypellon. **Rákoscsabán** temetőrészlet került elő ebből az időszakból (TOMPA 1936, 53, 18. t. 1-7; PATAY 1938, 7, I. t. 2; PATAY 1974, 6). **Rákoscsaba-Újtelepről**, a Hunyadi utcából szintén temetkezések ismertek (HILLEBRAND 1934, 328-330; PATAY 1961, 59).

A rézkor e későbbi évszázadaiban a teleptől elkülönült temetőkben az elhunytakat rézből vagy aranyból készült ékszereikkel (tűk, gyöngyök, drótból kalapált gyűrűk, karperecek, ruhára varrt díszek) együtt temették el, a férfiak sírjába rézből készült fegyvereket (kések, balták, csákányok, kalapácsok, török) is gyakran tettek. Mindezek a tények már a gazdagodás folyamatára, a társadalmi differenciálódásra utalnak, a súlyos rézfegyverek pedig jelzik, hogy e korszakban már háborúskodásra is sor került. Krausz Jakab kereskedőtől a múlt század végén három réztárgyat vásárolt a Magyar Nemzeti Múzeum, egy vést és két háromszögű törpengét, amelyek valószínűleg a **Rákos-patak** mellett kerültek elő (NAGY 1904, 106-107).

A középső rézkor végén újabb történeti változások mennek végbe a Dunántúlon, amelynek következtében a kelet felé terjeszkedő népcsoport, a *tűzdelt barázdás kerámia népének kultúrája* felváltja a ludanicei csoportot. Leleteit Budapest területéről még nem ismerjük, előkerülésük azonban várható, hiszen a Dunántúlra jellemző kultúra Pest megye keleti részében történő megtelepedése a Nagytarcsán előkerült díszített idollal bizonyítható (BONDÁR 1985).

A késő rézkorban - Európa történetében is először - nagy területen, a mai Bulgáriától Németországig egységes anyagi kultúra jön létre, az ún. *péceli vagy badeni kultúra*. Ebben az időszakban a földművelés mellett döntő szerepe van a társadalom életében a nagyállattartásnak (szarvasmarha), amelyet különleges tisztelet is övezett, hiszen gyakran eltemették gazdájával együtt vagy külön sírba ezeket az állatokat. A badeni kultúra népe már ismerte a négykerekű kocsit, amely fából készült, tömör kerekű, ökrök vontatta, ún. nehéz szekér volt. Ilyen kocsik kis méretű agyagmodelljei kerültek elő önállóan eltemetve a budakalászi temetőből (BANNER 1956, Taf. CXX) valamint Szigetszentmártonban csontvázassíróból. (KEMENCZEI T. RégFüz 26/1973, 17; KALICZ 1976). A temetkezési szokások nagyon sokrétűek e kultúra életében. A néhány síros kiscsaládi temetkezések mellett nagyobb sírszámú temetők is vannak, egészen a több mint 400 síros, talán rituális, törzsi központi temetőként is értékelhető budakalászi temetőig. Halottaikat csontvázasan és hamvasztva is temették, néhány esetben különleges, ember formájú edényekbe tették a hamvakat, esetleg sírszélével jelölték a sírhalmot. Gazdag hiedelemvilágukra utalnak még a hagyományörző rituálén kívül a nagy számban előkerült, ún. fejnélküli, valójában cserélhető fejű idolk is (KALICZ 1981). A magas fokú társadalmi tagozódás jele, a Somogy megyei Vörsön talált koronászerű fémpánt, ún. diadéma (BANNER 1956, Taf. LXXXVII. 1-2, 4, 8). A badeni kultúra népének kerámiája nagyon sokrétű, gazdagon díszített, különleges edényformák (mericék, bőrtömlő előzményre visszavezethető ún. halbárka vagy halhólyag alakú edények, kétosztatú tálak, szószos edények, serlegek stb.) is gyakoriak. A kétosztatú tálak egyik szép példánya került elő a múlt században a közeli Pécelen (HAMPEL 1886, Taf. LXXVIII. 1; LXXIX. 1). **Rákoscsabáról** (PATAY 1938, 16; BANNER 1941, 6; BANNER 1956, 72) és **Rákoskeresztúrról** (BANNER 1956, 72) származnak a badeni kultúra jellegzetes edénytöredékei. Ugyancsak **Rákoskeresztúron**, a Csabai u. 64. sz. alatt, építkezéskor találtak badeni tűzhelymaradványt, fölötté edénytöredékeket (G. Csánk V. RégFüz Ser. I. 16 (1963, 14).

A késő rézkor végén a badeni kultúra mellett megtelepült itt a jellegzetes díszű kerámiát készítő, déli eredetű, elsősorban a folyók mentén elterjedt, rövid életű *kostolaci kultúra*, amelynek leletei a fővárosban és Pest megyében is több helyen megtalálhatók.

A badeni-kostolaci időszak végén a Kárpát-medencében különböző irányú népmozgások következtében - amelynek történeti okait csak nagyon vázlatosan ismerjük - megváltozott a korábban nagy területen egységesnek mondható anyagi kultúra.

A *korai bronzkorban* Budapesten és tágabb környékén a déli eredetű *makói kultúra* települt meg. A makói kultúra telepei rövid életűek voltak. Halottaikat hamvasztották és urnákban temették el. Edénykészletük viszonylag kevés formából áll, seprűdiszes fazekak és tárolóedények, egyfülű csészék, korsók, különböző tálak és jellegzetes díszű, ún. belső díszes talpas tálak jellemzik. Leletei több helyről ismertek, így pl. **Rákoskeresztúrról** szórványos makói anyag került a Nemzeti Múzeumba (SCHREIBER 1972, 152). Pest megyében fontos lelőhelye Domony (KALICZ 1968), ahonnan egy ívelt hátú, nyéllyukas fejsze öntőmintája került elő, amely a helyi fémöntés és a korszak metallurgiai fellendülésének is bizonyítéka.

A kora bronzkor Budapest környéki másik jelentős tényezője az ibériai-félszigetről eredő, a mai Franciaországon, Német-, Cseh- és Morvaországon, Alsó-Ausztrián át egészen a Dunáig eljutott, művészi kivitelű, jellegzetes edényeket készítő, ún. *harangedények népének kultúrája*. Telephelyeik elsősorban a Duna-mentén, Budapesten és környékén koncentrálódnak.

A kora bronzkor utolsó harmadában az Alföld felől figyelhető meg a bronzkorra igazán jellemző, ún. tell kultúrák megjelenése térségünkben is, amely a *nagyrévi kultúrával* veszi kezdetét. A tellek hosszú időn át folyamatosan lakott, többször újjáépített települések, amelyeken az idők folyamán egymásra rétegződött vastag, gyakran 10-12 m-es települési rétegek „dombokként” magasodnak. Az ilyen típusú telepeken már szántóföldi jellegű művelést végző földműves lakosság élt. A nagyrévi kultúra telljei főként stratégiaiul fontos helyen találhatók, ahol évszázadokon át folyamatos volt az élet. Edényművességük legjellemzőbb darabjai az egyfülű bögre és korsó.

Pest megye dombosabb vidékein a más gyökerekből eredő ún. *hatvani kultúra* települt meg, amelynek jellegzetes textildíszes edényei, barbotindíszes füles csészéi, svéd sisak alakú táljai csaknem minden lelőhelyükön megtalálható. Gyakoriak az állatszobrocskák, miniatűr edények, kocsikerekek, az aszkoszok, madár alakú edények és előkerülnek lapos, ún. hegedű alakú idolkok, amelyek a kultuszéletre utaló elemek. Telepeik egy része árokkal körülvett, erősített hely. Fejlett a bronzművesség, amelyet az előkerült öntőminták tanúsága szerint csaknem minden telepen üztek. A hatvani kultúra virágkorában déli irányba kezdett terjeszkedni, és fokozatosan meghódította az útjába eső nagyrévi telepeket. A nagyrévi fejlődés megszűnését egy másik tényező, a dunántúli *kisapostagi kultúra* terjeszkedése is elősegítette. E folyamatok következtében alakult ki a vatyai kultúra, amely fejlődése későbbi szakaszán átkelt a Dunán és sűrűn benépesítette a folyó keleti partján levő vidéket is. A vatyai telepések visszaszorították a hatvani kultúra népességét először a Tápió, majd a Galga vidékéig, elfoglalták az elhagyott hatvani földvárakat (Gomba-Vár-hegy), s új erősítéseket is építettek (Mende-Leányvár, Nagykőrös-Földvár). A *vatyai kultúra* hosszú, békésnek mondható élete alatt kiterjedt cserekapcsolatokkal rendelkezett, amelyet a területileg szomszédos kultúrák tárgyainak vatyai telepeken illetve urnasírokban való előfordulása bizonyít. **Rákoskeresztúron**, vasúti földmunkák során kerültek elő ilyen urnák a múlt században, amelyeket Závodszy István a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott (NAGY 1904, 138).

A középső bronzkor nyugodt évszázadai alatt a gazdasági élet fellendült, hiszen az Európát átszelő, fontos kereskedelmi útvonalak egy része a Kárpát-medencén ment keresztül. A gazdagodás következtében erősödött a társadalmi differenciálódás, a vezető réteg kezében nagyobb értékek halmozódtak fel. Általános jellemzője e korszaknak, hogy nagy területen, csaknem azonos bronztárgyak találhatók, amelyek jól felszerelt, központi fémműves-műhelyekben készültek és fontos kereskedelmi portékák voltak.

A tell kultúrák hosszú békés időszakának még nem kellően tisztázott történeti folyamatok miatt vége szakadt a Kárpát-medencében s ettől kezdve nagyon mozgalmassá vált a térség élete. Különböző irányból, több hullámban érkező kisebb-nagyobb népcsoportok betörése, portyázása tette lehetetlenné a korábbi életmód folytatását. A telepeiket el-

hagyni kényszerülő lakók „kincseiket”, azaz értékesebb tárgyaikat, ékszereiket, fegyvereiket, a bronzművesek „raktárkészletüket” vagyis félkész és kész áruikat, öntőmintáik sorozatát rejtették a föld alá, annak reményében, hogy a veszély elmúltával majd újra kiássák. Ezt a kb. száz évre tehető folyamatot az első ilyen típusú kincslelet lelőhelye, Dunaújváros-Koszider-padlás után, koszideri korszaknak nevezi a kutatás. E periódusból Pest megyéből is több kincslelet vagy depot ismert, ilyeneket találtak Rákospalotán, Mogyoródon, Törtelen, Tápióbicskén, Ócsán, Áporkán, Alsónémediben, Szentendrén, Solymáron, Budapesten a Remetebarangban, Százhalombattán, Menden, és Érden (BÓNA 1994, 61). A bronzkincsek elrejtésének és az itt élő földműves lakosság telephelyeiről való elmenekülésének egyik oka a Rajna és az Alpok vidékéről több hullámban kelet felé nyomuló *halomsíros kultúra* betörése volt. A korai halomsíros kultúra élete viszonylagosan nyugodt volt. Általánossá vált a bronz tömegtermelése, amely különösen virágzóvá vált az ún. *pílinyi kultúra* idején. A Kárpát-medencébe folyamatosan be-betörő halomsíros kultúra több helyi csoportja különböztethető meg, amely a kerámiában tükröződik legjobban. Az egyes csoportok kialakulása azzal magyarázható, hogy a különböző ethnikumú őslakosság és az új népcsoport fazekastermékeinél melyikük hatása volt átütőbb a minta- és formakincsből. Területünkön a rákospalotai csoport tekinthető ilyen lokális egységnek. **Rákoskeresztúron** a Szárny u. 7. telken alapozáskor a Csaba utcától 15 m-re halomsíros kultúrába tartozó urnasírt találtak (SCHREIBER 1971) Ugyanitt, a Szárny u. 5/b. alatt földmunkák alkalmával bronzkori cserepek valamint a halomsíros kultúrába sorolható bronzsarló és tű került elő. (Schreiber R. ásatási jelentése BudRég 21 (1964) 297).

A késő bronzkor második felében tovább bonyolódott a Kárpát-medencében lezajlott népmozgások képe. Az Alpok térségében és a Dunántúlon az itt lévő és újabb bevándorlók találkozásából, minden bizonnyal békés átmenettel, kialakult az ún. *urnamezős vagy urnasíros kultúra*, amelynek szintén több helyi csoportját ismerjük. Egyik késői változata a Duna-könyök táján létrejött és a Duna-Tisza közének É-i részén is megtelepedett váli kultúra.

A késő bronzkor végén az Alföldön a keletről érkező, vastárgyakat használó ún. „*preszkíta*” lovas nomád népek támadása új korszak kezdetét jelenti, ettől kezdve hosszú időre elválik egymástól az Alföld és a Dunántúl fejlődése.

A korai vaskorban a Dunántúl követi a nyugati régiók fejlődési vonalát, s itt a nyugatról érkező *Hallstatt kultúra* települ meg. Az Alföldön megjelennek a keleti eredetű, nagy területet uraló *szkíták*. A szkíták az első olyan nép a Kárpát-medencében, akiknek régészeti kultúráját - az írott történeti forrásoknak, elsősorban Hérodotosznak köszönhetően - népnévvel azonosíthatjuk. A szkíták a lótarás új változatát hozták magukkal új lófajtaikkal együtt, s a fazekasságban is jelentős újítás volt a fazekaskorong, annak ellenére, hogy használata csak később vált általánossá. Művészetükben az állatalakok sztyeppe hagyományú megjelenítése dominál. Jelentős alkotásai Pest megyéből is előkerültek, köztük a tápiószentmártoni aranyzarvas (FETTICH 1927), amely pajzsot díszített és a Pencen előkerült bronzkard (PATAY 1955, 68-70, XVII. t. 1-3) állatküzdelmi jelenethez tartozó kampós csőrű madárábrázolása (PATAY 1958, 29). Temetkezéseiket találták meg a közeli Gyömrőn (TARI 1986, 34). Kora vaskori urnasírokat találtak **Rákoscsuba**, Kiskároshíd utcában, a **Rákos-patak É-i oldalán levő homokdombon** fenyőtelepítéskor 50-60 cm mélyen (NAGY M. leletmentése RégFüz Ser. I. 37 (1984), 9).

A történeti források szerint az i.e. IV. század elején jelennek meg a Dunántúlon a *kelták*, akik először a Kisalföldet szállták meg, majd terjeszkedni kezdtek déli és keleti irányba is. I.e. 300 körül a Dunán átkelve érkeztek a Gödöllői dombvidékre is. Virágkoruk az i.e. III. sz. végétől az i.e. I. sz. elejéig tartott. Jól szervezett társadalmuk egységbe foglalta a különböző nyelvű törzseket, oly módon, hogy nagy területen meg tudta őrizni a közös kelta hagyományokat. Anyagi kultúrájukat egy svájci lelőhely után La Tene kultúrának nevezi a szakirodalom. Jelentősebb településüket tárták fel Budapesten a Gellérthegy és a Ta-

bánban. Edényeiket már fazekaskorongon készítették, s a keltákhoz köthető a pénzverés megjelenése is. Jelentős kézművesműhelyekben készültek használati tárgyaik, amelyek a termékcseré fontos elemét alkották. A távolsági kereskedelemben - a római kori kelta sírkövek tanúsága szerint - négykerekű kocsijaikon szállították a különböző mesterségek áruit (fegyvereket, ékszereket, borostyángyöngyöket, fibulákat, az edénykészítéshez szükséges grafitot stb.). A gazdaság fellendülése következtében városias telepeik alakultak ki, elsősorban Nyugat-Európában. Halottaikat gazdag viseleti tárgyakkal, a férfiakat teljes fegyverzetükkel temették el. Gazdag emlékanyaguk területünkről is előkerült. Fuchs Ármín ajándékként került **Rákoskeresztúrról** a Magyar Nemzeti Múzeumba egy urnával, koponyával és két sima karpereccel talált hólyagos bronzkarperec (NAGY 1904, 138; HUNYADI 1957, 117).

A kelták virágzó társadalmának, nagy területet magába foglaló politikai hatalmának a Római Birodalom terjeszkedése vetett véget az i. e. I. század közepén.

Irodalom

BANNER János

1941 Badeni edények a vasmegyei gyűjteményekben. DuSz, VIII. évf. 1.

BANNER János

1956 Die Pécelér Kultur. Bp..(ArchHung 35)

BÓNA István

1994 La métallurgie du bronze et le travail des métaux jusqu'à la fin du bronze moyen. In: Le bel Age du Bronze en Hongrie. Catalogue de l'exposition. (Szerk.: Bóna I.) Dijon, 48-65.o.

BONDÁR Mária

1985 Rézkori idol Nagytarcsáról. ArchÉrt 112 206-209.

DINNYÉS István - Kővári Klára - Lovag Zsuzsa -Tettamanti Sarolta - Topál Judit - Torma István

1986 Pest megye régészeti topográfiája. A budai és a szentendrei járás. Bp.. (Magyarország régészeti topográfiája 7)

DINNYÉS István - Kővári Klára - Kvassay Judit - Miklós Zsuzsa - Tettamanti Sarolta - Torma István

1993 Pest megye régészeti topográfiája. A szobi és váci járás. Bp.. (Magyarország régészeti topográfiája 9)

FETTICH Nándor

1927 A tápiószentmártoni aranyszarvas. ArchÉrt 41 138-145.

GÁBORI Miklós

1958 Pest megye régészeti emlékei. In: Pest megye műemlékei. Szerk.: Dercsényi Dezső. Bp., I-II. (Magyarország műemléki topográfiája I)

GÁBORI CSÁNK Vera

1968 La station paléolithique moyen d'Érd-Hongrie. Bp..

HAMPEL József

1886 Trouvailles de l'age du bronze en Hongrie. A bronzkor emlékei Magyarhonban. Bp..

HILLEBRAND Jenő

1934 Über einen neuen Fund der frühkupferzeitlichen Bodrogheresztúrer Kultur in Ungarn. Mannus 26 328-330.

HUNYADI Ilona

1957 Kelták a Kárpát-medencében. leletanyag. Bp.. (RégFüz Ser I. 2)

KALICZ Nándor

1968 Magyarország legrégebb bronzkori öntőminta-lelete Domonyban. Aszód, 81-90. (Múzeumi Füzetek 4)

KALICZ Nándor

1976 Novaja nahodka modeli povozki epohieneolita uz okrestnostej Budapesta. SzovjArch, 106-117.

KALICZ Nándor

1981 Die Kopflosen Idole der Badener Kultur und ihre südlichen Beziehungen. Symposia Thracica, Á, 232-256.

KALICZ Nándor

1985 Kőkori falu Aszódon. Aszód. (Múzeumi Füzetek 32)

KALICZ Nándor - RACZKY Pál

1977.jún Új-e az „újrégészet” (Megjegyzések a diffúzió, adaptáció és innováció kérdéseihez) Valóság XX. évf. 6. szám. 76-94.o.

NAGY Géza

1904 Budapest és vidéke az őskorban. BudRég 8 85-157.

NAGY Tibor

1973 Budapest története az őskortól a honfoglalásig. In: Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig. Szerk.: Gerevich L. Bp.. (Budapest története I.) 39-216.

PATAY Pál

1938 Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn. Bp.. (RégFüz Ser. II. 13)

PATAY Pál

1955 Szkíta leletek a nógrádi dombvidéken. FolArch 7 61-74.

PATAY Pál

1958 Pest megye régészeti emlékei. In: Pest megye műemlékei. Szerk.: Dercsényi Dezső. Bp.. I-II. (Magyarország műemléki topográfiája I)

PATAY Pál

1961 A bodrogkeresztúri kultúra temetői. Bp.. (RégFüz Ser. II. 10.)

PATAY Pál

1974 Die hochkupferzeitliche Bodrogkesztúr Kultur. BRGK 55 1-71.o. ill.

SCHREIBER Rózsa

1971 Későbronzkori sírleletek Rákoskeresztúrról. BudRég 22 293-295.

SCHREIBER Rózsa

1972 A korabronzkor problémái Budapesten. ArchÉrt 99 151-166.

TARI Edit

1986 Vecsés és környéke régészeti emlékei. In: Vecsés története. Szerk.: Lakatos Ernő. Vecsés, 25-45.

TOMPA Ferenc

1912-1936 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. BRGK 1934-1935.

Rövidítések

ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő (Budapest)
ArchHung	Archaeologia Hungarica (Budapest)
BRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission (Berlin)
BudRég	Budapest Régiségei (Budapest)
DuSz	Dunántúli Szemle (Szombathely)
FolArch	Folia Archaeologica (Budapest)
RégFüz	Régészeti Füzetek (Budapest)
SzovjArch	Szovjetszkja Archeologija (Moszkva)